

**D. P. T. BİLİMSEL VE TEKNİK ENFORMASYON
ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU
VE
BİLİMSEL VE TEKNİK ENFORMASYONUN ANLAMİ**

Doç. Dr. Jale BAYSAL

Devlet Plânlama Teşkilâtımız, 1973 yılı sonunda, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na (T.B.T.A.K.) bağlı Türkiye Dokümantasyon Merkezi'nin (TÜRDOK) öncülüğü ile, teşkilâtın başka Özel İhtisas Komisyonları yanında bir de «Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu kurdu.

Elimizde TÜRDOK'un öncülüğünü belgeleyen 10 sayfalık, teksir edilmiş bir yazı var. «Enformasyon ve Dokümantasyon Faaliyetine İlişkin İlke ve Öneriler» başlığını taşıyor. Bilimsel ve teknik enformasyonun ülkemiz için taşıdığı önemi belirttikten sonra, «icra planına ışık tutabilecek, yüksek seviyede bir dokümantasyon ve enformasyon özel ihtisas komisyonu teşkil edilmesi» önerisinde bulunuyor.¹

Ekonomik İşbirliği ve Geliştirme Kurumunun (Organization for Economic Co-operation and Development, OECD) kendi yapısı içindeki Bilimsel ve Teknik Enformasyon Politikası Grubu (Scientific and Technical Information Policy Group) aracılığıyla, 1972-1973 yılları boyunca, çeşitli ülkelerde enformasyon politikalarını saptamak üzere yaptığı çalışmalarını, konferansları, toplantıları bildiğimize göre², memleketimizdeki girişimleri de, hiç değilse TBTA yöneticilerini teşvik ederek etkilemiş olduğunu ayrıca tahmin edebiliriz.

1. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu — TÜRDOK, Enformasyon ve Dokümantasyon Faaliyetine İlişkin İlke ve Öneriler. Ankara: teksir, 1973
2. Organisation for Economic Co-Operation and Development Directorate for Scientific Affairs Scientific and Technical Information Policy Group, Information Policy in Switzerland. DAS/STINFO/73.5 Paris: teksir, 1973
Aynı yazar, Summary Record of the 19th Meeting held in Dublin. DAS/STINFO/73.9. Paris: teksir, 1973
Aynı yazar, Draft Outline for a Workshop on Information in 1985. DAS/STINFO/73.11. Paris: teksir, 1973
Aynı yazar, Draft Agenda for the 20th Meeting to be held on 26th 27th (morning) November 1973 in Madrid Spain. DAS/STINFO/73.15. Paris: teksir, 1973

D.P.T. Bilimsel ve Teknik Özel İhtisas Komisyonu ilk toplantısını 1973 yılı Aralık ayı içinde yaptı. Bu ilk toplantıya katılabilenlerin uyarılarından da yararlanılarak, komisyona Türkiye'nin konuyla ilgili bütün kesimlerinden temsilcilerin ve tanınmış uzmanlarımızın çağırılmaları sağlandı:

Üniversiteler, Türk Standardları Enstitüsü, Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Bilişim Derneği, Odalar Birliği, Kooperatifçilik Derneği, İlgili Bakanlıklar, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Millî Kütüphane, şüphesiz TÜRDOK ve daha başkaları.

Komisyunun amacı ve D.P.T.'nin görüşü üyelere aşağıdaki gibi özetlendi :

«Bilimsel ve teknik enformasyon, bilimsel çalışma ve verilerin uygulamaya dönüştürülmesi için ana kaynaktır. Fiziksel kaynaklardan ve insan gücünden yararlanma, ancak bu kaynağın kullanılabilmesi ile mümkün olacaktır. Teknoloji terimi altında Türk insanının yaşantısında kullanılan teknoloji de anlaşılmıştır. Bilimsel ve teknik bilgi birikimi ve bilgi akımının yeterli ölçüde sağlanması konusundaki çabalar, gelişen ihtiyaçlara oranla sınırlı kalmaktadır. Üniversiteler ve başka kuruluşlarımızdaki ihtisas kitaplıkları arasında işbirliği ve haberleşme gelişmemekte, kaynak israfına yolaçılmaktadır. 1975 yılı için hazırlanacak icra plânında konu ele alınmalı, araştırma kaynaklarımızın durumları saptanmalıdır³.

Özel İhtisas Komisyonunun ilgileneceği ilk konu, Türkiye'deki Dokümantasyon/Enformasyon merkezleri ve araştırma kütüphanelerinin tam bir envanterinin hazırlanması konusu olmalıdır. Açığımız bulunan alanlar saptanmalı, öncelik taşıyan konular belirlenmeli, tedbir önerileri getirilmelidir⁴.

Üçüncü Beş Yıllık Plân, 1980'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmamızı karara bağlamıştır. Buna karşılık araştırma politikamız, kaynaklarımız ve bunlardan yeterli ölçüde faydalanabilmek için alacağımız tedbirler belli değildir. Bir an önce bilgi açığımızı kapatmak, bilgi akımını düzenlemek zorundayız. Konu memleketin kaderini ilgilendiren bir konudur.»

3. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Yeni Strateji ve Kalkınma Plânı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977. s. 685, paragraf 1361.

4. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1974 Yılı Programı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977. Ankara, 1974. s. 284, tedbir 415/6

Türkiye'nin kalkınma plânlarını hazırlamakla görevli kuruluş olarak D.P.T.'nin benimsediği öncelik alanları da aşağıdaki başlıklar altında duyuruldu :

«Sanayi
Tarım
Kooperatifçilik
Halk Sağlığı.»

Bu görüşler, dipnotlarımızla da belirttiğimiz gibi, D.P.T.'nin plan ve programlarında esasen yer almış, yayınlanmış bulunuyorlardı. Envanter konusu icra plânlarına bile girmiş, çalışmayı yürütecek kuruluşlar bile belirlenmişti.⁵

Komisyon, 1973 yılı Aralık ayından 1975 yılı Haziranına kadar, katılan üye sayısı her seferinde biraz daha azalarak, dört genel toplantı yaptı. Üyelerin çoğunluğunun teorik plânda ve genel prensipleriyle destekledikleri «Dokümantasyon/Enformasyon ve Kütüphane hizmetleri için yurt çapında, merkezî bir örgüt kurulması» önerisinin, 1975 yılı icra plânına alınmak üzere bir ara rapor halinde D.P.T.'ye sunulması da mümkün oldu. Fakat konuyla ilgili olarak plâna giren tedbir çoğunlukla benimsenmedi.⁶ Uygulamasına geçilmek üzere herhangi bir adım atıldığını da bugüne kadar duymuş değiliz.

Bilimsel ve teknik enformasyon konusunun genişliği ve çok yönlülüğü gözönünde tutularak, ayrıntılı çalışmalar ihtisas komisyonu içinde biçimlenen 6 ayı alt komite halinde yürütülmüştü :

Araştırma Alt Komitesi
Eğitim Alt Komitesi
Enformasyon Talep Yaratma Alt Komitesi
Envanter ve Mevzuat Alt Komitesi
Hizmetlerde İşbölümü ve Koordinasyon Alt Komitesi
Standardizasyon Alt Komitesi

Gerek komitelerin hazırladıkları raporlar gerekse komisyonun genel toplantıları boyunca ortaya konan görüşler, Türkiye'nin bilimsel ve teknik enformasyon sorunu ile birlikte, enformasyon için doküman sağlama durumunda bulunan kütüphanelerimizin yıllar boyu çözümlenmemiş standartlar, normlar, koordinasyon, akılcı bir plânlama, kütüphane-

5. Bkz. : 4 numaralı dipnot.

6. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, 1975 yılı İcra Plânı. Tedbir 140, 142

lerarası işbirliği ve işbölümü gibi çözümlenememiş sorunları konusunda da, gerçek bir değer taşıyorlardı.

Bütün bu olumlu başlangıca ve görüntüye rağmen, çağın gereklerine ve yurt koşullarına uygun çözüm önerilerinin ortaya konmasını, elle tutulur, olumlu sonuçlara ulaşılmasını engelleyecek memleket gerçekle-
rimiz, daha ilk toplantılardan başlayarak su yüzüne çıktılar :

1. Bilimsel ve teknik enformasyon memleketimizde, dar bir uzmanlar çevresi dışında hâlâ daha çok az bilinen, bu yüzden de yanlış anlaşılabilir bir konuydu. Kütüphaneci çevrelerinin çağdaş bilimsel enformasyon konusunda sağlam bir görüşleri yoktu. Bu görüş toplantılar boyunca en sert boyutlarıyla aşağıdaki biçimde ortaya kondu :

«Bilimsel ve teknik enformasyon için temel yapı kütüphanelerdir. Öncelikle kütüphanelerin birer enformasyon ve dokümantasyon merkezi haline gelmeleri sağlanmalıdır. Bu fonksiyon, ilçe kütüphanelerinde bile yerine getirilmelidir. Özel İhtisas Komisyonu'nun adı da değişmeli, Türkiye Kütüphaneciliğini Geliştirme Özel İhtisas Komisyonu olmalıdır.»

Gerçekte, bilimsel ve teknik enformasyona ihtiyacı olan, günlük işleri için bu enformasyonu mutlaka kullanmak zorunda bulunan çevre ne istediğini de, bu isteğini ne tür kütüphane ile karşılayabileceğini de biliyordu :

«Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin, Bilimsel Enformasyon Konusundaki Görüşleri» başlıklı yazıdan aldığımız aşağıdaki açıklamalar, durumu aydınlatılabilir⁷:

«Bugün hızla gelişen teknolojinin, özellikle sanayileşme döneminde olan ülkeler için çok büyük önem kazanması, teknoloji transferini ön plâna geçirmiş bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomik kalkınma ve ekonomik bağımsızlık sorunları da bütün dünya ülkelerini ilgilendiren ve etkileyen hayati sorunlar haline gelmiştir... Memleketimizin teknik, ekonomik ve sosyal alanlarda hızla kalkınması ve diğer ülkelerle ilişkilerini olumlu yönlerde geliştirebilmesi için araştırma kütüphanelerine büyük önem verilmeye başlanmıştır. Gün geçtikçe her kuruluşta böyle bir merkezin kurulması öngörülmektedir. Araştırma kütüphanesi dünya konjonktürünü izlemeli, yeni teknolojiler hakkında bilgi sahibi olmalı, teknik ve ekonomik konulardaki haber, bilgi ve dokümanların top-

7. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu, Türkiye Ticaret Odaları Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliğinin Bilimsel Enformasyon Konusundaki Görüşleri. Hazırlayan Gülten Gökay. Ankara : teksir, 1974. s. 3

landığı ve analiz edilerek araştırmacıya duyurulduğu, sunulduğu merkez olmalıdır.»

Bütün bu anılan hizmetlerin ilçe kütüphanelerinde bile karşılanabilecek ve karşılanması gereken hizmetler olmadığı meydandadır. Her tür kütüphanenin yurt kalkınmasında tartışılmaz bir yeri ve önemi bulunduğu doğrudur. Ama D.P.T.'nin baştan beri açıkladığımız amaçlarını gerçekleştirecek kütüphane, katıldığımız özel ihtisas komisyonunun yönettiği kütüphane, Kütüphanecilik Biliminin Kütüphane tipolojisi anlayışı içinde kabul ettiğimiz kütüphane türlerinden biri olan bu kütüphanedir ve onun daha gelişmiş görevlere yönelen örnekleridir. Dokümantasyon veya enformasyon merkezleridir veya benzerleridir. (Bu örneklerle yazımızın ileri bölümlerinde ayrıntılı olarak değineceğiz).

2. Dokümantasyon ve enformasyon uzmanlarımıza gelince, Türkiye'nin kütüphane sorunlarına yabancı oldukları görülüyor diyebiliriz:

Koleksiyonlarından bilgi kaynağı olarak yararlanmak istedikleri kütüphanelerin, birbirinden çok ayrı makamlarca hazırlanmış yönetmelikler ve kanunlarla sınırlı olanaklarını, işbirliği çalışmalarına katılma yeteneklerini, gerek personel, gerek teknik uygulama konusundaki standartlarını ve normlarını iyi tanımıyorlar.

Ayrıca dokümantasyon ve enformasyon çalışmalarının temeli olarak kütüphanecilik bilim ve tekniğine gereken ağırlığı verdikleri de söyleyemez. Bu konudaki kuşkusumuza, memleketimizin iki gerçek dokümantasyon ve enformasyon uzmanından aktardığımız aşağıdaki cümlelerle belgeleyebiliriz:⁸

«Enformasyon verme hizmetini yürütmekle görevlendirilecek kişilerden Enformasyon Bilimi konusunda bir akademik dereceye sahip olmayanların kısa süreli kurslar ve işbaşı eğitimle enformasyon hizmetleri konusunda yetiştirilmeleri için... tedbirler alınmalı, programlar geliştirilmelidir».

«Gerek üniversite eğitiminde gerekse üniversite sonrası için bugün artık bir bilim haline gelmiş ve bir meslek dalı olarak tanınmış olan enformasyon hizmetini (kütüphanecilik dahil) aktif şekilde yürütebilecek personel yetiştirilmesi için... tedbir alınmalıdır».

Şahsen, enformasyon hizmetlerinde çalışmak isteyen kişi bir mühendis, bir doktor bir fizikçi de olsa, örneğin Universal Decimal Classifi-

8. T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu, Bilimsel ve Teknik Enformasyon. Hazırlayanlar Kismet Burian - Turgut Uzer. Ankara : teksir, 1974. s. 10, 11

cation sistemini, yeterli düzeyde uygulayabilecek bilgi ve beceriyi, kısa süreli bir kurs içinde elde edemeyeceği kanısındayım. Ayrıca dokümantasyon ve enformasyon hizmetleri için gerekli olan öğrenimin, kütüphaneciliği de içine alacak bir enformasyon öğrenimi değil, enformasyon verilecek konunun uzmanlığı ile beraber, programlarına enformasyon ve dokümantasyon konuları eklenmiş, sağlam bir kütüphanecilik öğrenimi olduğuna, dünyadaki örneklere bakarak inanıyorum.⁹ School of Library Science'lar, School of Library and Information Science olarak ad değiştiriyorlar. Programlar yeni hizmetin gereklerine göre zenginleştiriliyor. Ama enformasyon hizmetleri için konu uzmanlığı yanında, ana öğrenim ve eğitim konusu Kütüphanecilik Bilimi konusu olarak kalıyor. Enformasyon birimlerinde zaten çalışmakta olan uzmanlar için hazırlanan kısa süreli enformasyon kurslarında da en büyük yeri temel kütüphanecilik bilgileri alıyor :

Kataloglama, sınıflandırma
Bibliyografya
Yönetim.

3. Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarını en kötü şekilde etkileyen üçüncü gerçeğimiz, sorunu, Türkiye'nin bilimsel ve teknik enformasyon sorunu, hayati önemi olan bir sorunumuz biçiminde değil de, kuruluşlarımız arası bir yarışma, bir «Türkiye'nin millî dokümantasyon ve enformasyon merkezi hangi kurum olmalıdır» diye ortaya koyabilen çarpık anlayış oldu.

1950'de UNESCO, OECD'nin de işbirliği ile bütün dünyada millî dokümantasyon merkezleri kurma çalışmalarına başlamış, bizim Millî Kütüphanemize bağlı Bibliyografya Enstitümüz de, bu çalışmaların memleketimizdeki meyvası olmuştu. Enstitünün yayınladığı Makaleler Bibliyografyasının ilk fasiküllerinde, makalelerin özetlerinin de verilmek istendiği, fakat imkân bulunmadığı bildiriliyordu. İstenenin sadece bir bibliyografya değil, ayrıntılı bir dokümantasyon çalışması olduğu bu açıklamadan anlaşılacaktır. Bir yandan koşullarımız Bibliyografya Enstitümüzün gelecek yıllarda gerçek bir dokümantasyon merkezi olarak gelişmesine imkân vermemiş, bir yandan da bibliyografya, dokümantasyon ve enformasyon kavramları arasındaki ayrılık giderek o kadar büyümüş, bu alanda öyle hızlı gelişmeler olmuştur ki, ihtiyaçlar bir

9. «Documentation». Encyclopaedia of Librarianship. Ed. Thomas Landau. 3rd. rev. ed. London : Boves/Boves, 1967
— Deutsche Gesellschaft für Dokumentation E.V. Lehrinstitut für Dokumentation Frankfurt am Mein, Jahreslehbrogang zur Ausbildung wissenschaftlicher Dokumentare 1969. Frankfurt am Mein, 1969

Millî Kütüphanenin vermek zorunda olduğu hizmetlerin sınırnı çok fazla zorlayan kapasiteler ve nitelikler kazandığı için, yeni kuruluşlar yaratmak kaçınılmaz hale gelmiştir.¹⁰ Bugün dünyada millî dokümantasyon ve enformasyon merkezi olarak örgütlenmeyi kabul eden, böyle bir sorumluluğu üzerine almak isteyen millî kütüphane yoktur.

Bütün gelişmiş ülkelerde, önce endüstriye bağlı araştırma merkezleri, araştırma enstitüleri, fabrikalar ve benzer kuruluşlar, kendi dar alanları için küçük küçük dokümantasyon merkezleri kurmuşlar, daha sonra da bütün bu merkezler arasında koordinasyonu, işbirliğini, uygulama kurallarında standardlaşmayı, çalışmalarını ulusal amaçlara uygun olarak plânlamayı ve bir tür denetimi sağlamak üzere, devlet eliyle, üst düzeyde millî dokümantasyon ve enformasyon merkezleri meydana getirilmiştir¹¹. Almanya'da Institut für Dokumentationswesen, (IDW), İngiltere'de Office of Scientific and Technical Information (OSTI), Amerika Birleşik Devletleri'nde Office of Science Information Services (OSIS) bu tür kuruluşlardır. Doğu bloku, birbirinden ayrı çalışan küçük merkezler yerine, tüm bilimsel ve teknik enformasyonu sağlayacak çok büyük hacimli ve bu yüzden de epeyce ağır çarklarla dönen tek bir merkez kurma yolunu tutmuştur. Rusya'da VINITI, Doğu Almanya'da ZIID bu türün örnekleridirler.

Yukarıda da andığımız gibi, kütüphanelerarası işbirliği ve işbölümü, koordinasyon, plânlama, standartlar ve normlar gibi kütüphane sorunlarımızla birlikte, bilimsel ve teknik enformasyon sorununa da çözüm getirebilecek çok önemli bir girişim olarak, D.P.T. Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu çalışmalarını, gereği gibi değerlendirebilmek ve çıkmaza girmiş görünen çalışmalarını olumlu bir yola götürebileceğini umduğumuz bazı önerilerde bulunabilmek için, günümüzün dünyasında, yani yirminci yüzyılın son çeyreği içinde, bilimsel ve teknik enformasyondan ne anlaşıldığını, bu konudaki güncel sorunları ve dünya uzmanlarının bu sorunların çözümü için ortaya attıkları önerileri, kısaca burada gözden geçirmemiz faydalı olacaktır ve üstelik gerekli gibi görünmektedir.

Bilimsel ve Teknik Enformasyonun Anlamı

Dokümantasyon ve enformasyon hareketi bütün dünyada okuyucu çevresinin kendi alanları için bilimsel en yeni durumu, en son araştır-

10. Jean Key Gates, Introduction to Librarianship. New York: Mc Graww Hill, 1968, s. 310

11. Martin Cremer, «Dokumentation». DK-Mitteilungen XIII (5, 1968) S. 20

ma sonuçlarını öğrenme gereklerinden doğmuştur¹². İlk plânda mühendisler, teknikerler, kâşifler, bilim adamları, sanayiciler, doktorlar, hakimler ve politikacı kadrosu olmak üzere, bugün artık her çeşit meslek elemanı, günlük işini yürütebilmek için, bilimin sonuçlarını öğrenmek zorundadır.

Ayrıca, bugün artık milletlerin refahı, yüzde 80 ve 90'a varan ölçüde, yapabildikleri bilimsel araştırmalara ve teknik geliştirmelerin sonuçlarına bağlıdır¹³. Araştırmanın başarıları, araştırmayı devletlerin varolma savaşında vazgeçilmez bir araç haline getirmiş, teknik, modern savaş sanatı, ulaşım, iletişim alanlarındaki keşifler, devletleri bilim yapmaya zorlamıştır¹⁴. Milletlerin genel yarışması içinde devlet, yarışabilir halde kalmak için buna mecburdur. Bu yüzden de bilim, politik ve sosyal yapının canalığı değer taşıyan bir kurumu haline gelmiştir.

Bilimsel ve teknik enformasyonun önemi, bütün dünya tarafından ilk olarak, Royal Society'nin 1948'de düzenlediği «Conference on Scientific Information» çalışmaları sırasında gerektiği şekilde ortaya kondu. Bütün bilim dünyası konuyla ilgilendi. Konferansın yazıları (papers), bugün bile enformasyon alanı için en değerli belgeler sayılmaktadır¹⁵.

Konferansı UNESCO'nun bütün ülkelerde millî dokümantasyon merkezleri meydana getirmek diye yukarıda özetlediğimiz girişimi izlemiştir. Yıl 1950.

Bilimsel ve teknik enformasyon sorunları ile uğraşmak üzere kütüphaneler dışında, başka tür organizasyonlar yaratmak gerektiği gelişmiş milletlerin hepsi tarafından çok çabuk anlaşıldı. 1950'lerden bu yana, bu yeni kuruluşlar her tarafta mantar gibi fışkırdılar. Konu memleketimizde hâlâ daha az bilinen, yanlış anlaşılan bir konudur. Buna rağmen bugün bakanlıklarımızda, büyük bankalarda, endüstri kuruluşlarımızda yapılacak bir sondaj, «Dokümantasyon Merkezi» adını taşıyan, ne yapacağını her zaman yeterince bilmeyen pek çok kuruluşun bizde de ortaya çıkmış olduğunu hemen gösterecektir¹⁶.

Kamu sektöründe, özel sektörde, sanayide, üniversitelerde, resmî ve resmî olmayan araştırma kurumlarında dokümantasyon ve enformasyon

12. Walter Schürmeyer, «Dokumentation». Nachrichten der Dokumentation 1 (1950), S. 3-4
13. Heinz Lechman, Dokumentation und Information als Anliegen der Bundesrepublik Deutschland. Frankfurt am Mein : DGD, 1964. s. 1
14. Gates, aynı eser, s. 297
15. Encyclopaedia of Librarianship, aynı madde
16. Jale Baysal, Resmî Daire Kütüphaneleri ve Dökümantasyon Merkezleri. Ankara : TBTA, 1972. s. 64

merkezlerinin yeterli sayıda ve düzeyde kurulmaları ve belli bir otorite tarafından koordine edilmeleri için devletin katkıda bulunması gerektiğini ilk farkeden ülke Amerika Birleşik Devletleri oldu. 1963'de President's Science Advisory Committee kuruldu ve Weinberg raporu diye bilinen meşhur rapor yayınlandı :

«Science, Government and Information»¹⁷.

Rapordan aldığımız aşağıdaki paragraf, konunun önemini kesin olarak şöyle belirtmektedir :

«Enformasyon işi araştırmanın ve geliştirmenin temel ögesidir. Şu dayanakları içerir :

1. Enformasyonu yaratan yazar.
2. Dokümantasyon ve enformasyon uzmanı.
3. Enformasyondan faydalananlar».

1970'lerde artık enformasyonun önemi veya ne olduğu konusu üzerinde durmanın bir anlamı ve gereği kalmamıştır. Bir enformasyon bilimi vardır, bu alanda hergün yeni yöntemler, yeni teknikler, keşif diyebileceğimiz buluşlar ortaya konmaktadır¹⁸, geleneksel kütüphaneciliğin sınırlarını zorlayan, görevlerini aşan çeşitli enformasyon kuruluşu fiilen iş başındadır ve bunların hem türleri her sayıları gittikçe artmaktadır. Uzmanların, günümüzün enformasyon sorunları üzerindeki düşüncelerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:¹⁹

1. Yayın çokluğu ve buna bağlı olarak ikincil yayınların da ölçüsüz denecek kadar büyümesi.

2. Geleneksel enformasyon kanalları, örneğin dergi makaleleri dışındaki data (bilgi parçacıkları) ve bilgi yığınının da artmakta oluşu.

3. Değişik biçim ve türlerde, birbirine uzak alanlarda, gittikçe artan bir data ve bilgi ihtiyacı.

4. Bilimde, politikada, hukuk alanında, yönetim kesiminde sürekli olarak daha titiz ve karmaşık bir enformasyonun gerekmesi. Bir alanda kazanılmış bir bilginin, çok sayıda başka alanlar için, örneğin teknik,

17. Lechemann, aynı eser, s. 9

18. Hans Berndt, «Das Institut für wissenschaftliche Information in Philadelphia» Dokumentation 9 (1962) s. 175

19. Werner Schwuchow, «Typen von Informations- und Dokumentationseinrichtungen im Prozess den Informationsvermittlung». Zeitschrift für Bibliographie und Bibliothekswesen XIX (4-5, 1972) s. 353-360

hukuk, ekonomi, kazaî içtihat, yönetsel kararlar alanının hepsi için gerekir hale gelmesi.

5. Kamu yönetimi alanında, önceleri pek görülmeyen bir bilgi ihtiyacının özellikle göze çarpması. Güncel toplum görevlerinin, bölgesel plânlama, sağlık, ulaştırma, eğitim gibi konularda ve daha pek çok görev alanında, dünya biliminin vardığı sonuçlardan yararlanmasının, çağdaş bir toplum düzeninin vazgeçemeyeceği ölçüde şart haline gelmesi.

Sorunları böylece özetledikten sonra, bu sorunları cevaplandırma durumunda olan kuruluşlara da kısaca bir göz atalım :

Geleneksel kütüphaneciliğin yayın sağlama, yayınlar hakkında bilgi verme (referans hizmeti görme) fonksiyonları ve geleneksel dokümantasyon hizmetinin yayınların işlenmesi fonksiyonu yanında yeni görevler ortaya çıkmış bulunmaktadır :

-- Yalnız dergileri, kitapları, yayınları değil, dataları tedarik etmek.

— Yalnız kitapları, dergileri, dergi makalelerini değil çeşitli konulara ait dataları kataloglayıp sınıflandırmak, soru geldiğinde kitapla dergiyle makaleyle değil, en ince ayrıntılara inerek doğrudan doğruya bilginin kendisi ile cevap verebilecek şekilde data dokümantasyonu yapmak.

— Plânlanmış, yürümekte olan veya bitmiş araştırma ve geliştirme projeleri üzerine bilgi vermek, yani proje dokümantasyonu yapmak.

— Araştırma ve geliştirme sonuçlarının pratik uygulamaya çevrilmesi, yani teknolojik ütilizasyon için bilgi sağlayabilir durumda olmak.

Memleketimizin henüz bu görevleri gerektirecek bir talep düzeyine varamadığını söylemek boşuna olur. «Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin Bilimsel ve Teknik Enformasyon Konusundaki Görüşleri» başlıklı yazıdan aldığımız ve yukarıda bir kere daha değindiğimiz açıklama, ihtiyacın çoktan belirdiğini kesinlikle ortaya koymaktadır²⁰.

Yeni ortaya çıktığını bildirdiğimiz görevleri karşılayan kuruluşlarla birlikte, her türlü yayın toplayan, bunların kayıtlarını yapan, depolayan, çeşitli sınırlar ve boyutlar içinde kalarak bilgiyi hizmete sunma görevini yüklenen günümüz kuruluşlarını aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

20. Bkz.: dipnot 7

Arşiv

Çok kere yayınlanmayan, bir defalık, bir nüshalık dokümanları toplayan, faydalanılır halde tutan kuruluştur. Anlaşmalar, resmî ve idarî yazılar, resmî baskılar gibi belgeler arşivin belgeleridirler. Arşive giriş ve faydalanma çok kere fazlaca sınırlandırılmıştır.

Özel Arşiv

Özel konular veya sorunlar üzerine, yazılı olmayan dokümanların toplanmasını, korunmasını, faydalanmaya hazır tutulmasını üzerine almış olan kuruluştur. Film, resim, ses, mikrofilm, basın arşivleri gibi.

Kütüphane

Yayınların toplanmasını, korunmasını, hizmete sunulmasını görev olarak üzerine alan kuruluştur. Bir organizasyona bağlı veya herkese açık, bölgesel veya özel karakterdedir. Millî Kütüphaneler, halk kütüphaneleri, hizmet birimlerinin kütüphaneleri, özel konu kütüphaneleri, çocuk, okul ve üniversite kütüphaneleri gibi çok çeşitli türleri vardır.

Dokümantasyon Merkezi

Yayınları ve her tür dokümanları veya dataları içerikleri açısından inceleyen, inceleme sonuçlarını depolayan, sorulduğunda cevap veren, sürekli olarak yayın yapan, araştırma sonuçlarını ilgililere duyuran kuruluştur. Öz dergileri (Abstract) yayınlama veya belirli kullanıcılara seçilmiş bilgileri verme (Selective Dissemination of Information), dokümantasyon merkezlerinin işidir.

Data Bankası

Aynı karakterdeki numerik veya numerik olmayan dataları, elektronik araçlar (Computer) yardımıyla kaydetmek, depolamak, bunları birbirine bağlayıp sadeleştirmek ve çeşitli görüş açılarına göre çabuk elde edilmelerini mümkün hale getirmek data bankaları tarafından yapılmaktadır. Data Bankası terimi Türkiye için biraz yenidir. Bu yüzden de bazan yanlış anlaşıldığı ve yanlış kullanıldığı olmaktadır. Örneğin D.P.T. Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu'nun 21.3.1974 tarihli toplantısında Millî Kütüphanemizin bir Data Bankası olarak takdir edilmesi doğru olmamıştır. Bilindiği gibi bu kütüphanemiz sadece Türkiye'de yayınlanan bir kısım makalelerin bibliyografyasını hazırlamaya kadar gidebilen bir merkezdir ve elektronik bilgi işlem sisteminde yararlanma konusunda herhangi bir proje çalışmasına bile girmiş değildir. Elektronik Bilgi İşlem Sistemi olmadan data bankası olma olanağı yoktur. Bu bakımdan Millî Kütüphanemizin, bütün dünyada dokü-

mantasyon ve enformasyon çalışmalarının mekanizasyonu konusunda girişimler yapan, plân ve programlar hazırlayan UNISIST'e üye olmasının da bir anlamı bulunmadığına değinmek isteriz.

Enformasyon Analizi Merkezleri

Yayınlanmış veya tam olarak belirmiş dataları kritik etmek, çeşitli görüş açılarından, örneğin özel okuyucu isteklerini gözönünde tutarak değerlendirmek, yeni bir kompozisyon yapmak ve bunları yayınları inceleyen bültenler, tematik etüdler, statistik tablolar halinde isteklilere ulaştırmakla görevli kuruluşlardır.

Özel Enformasyon Merkezi (Referral Center)

Özel araştırmacılar ve ihtiyaç sahiplerinden gelen soruları, başka bilgi verici merkezlere, başka enformasyon kaynaklarına başvurarak cevaplandırma işiyle uğraşan kuruluştur. Sadece soru cevaplandırmaya çalışır, soruyla sınırlıdır. Organik bir yayın toplama işine girmez. Belli bir çalışma alanı yoktur. Örneğin millî yayınların dokümantasyonunu yapmak, bibliyografyasını yayınlamak gibi bir görevi olmaz. Buna karşılık firmalara, enstitülere, endüstriye, araştırma ve geliştirme sonuçlarının pratik uygulamaya çevrilmesi konusunda, başka merkezlere de başvurarak, aktif şekilde yardım eder, tavsiyelerde bulunur.

Organizasyonları İçin Enformasyon Kuruluşları

Firmalar ve şirketler için özel enformasyon servisleri, resmî daireler, yönetim büroları için kurulmuş plânlama merkezlerinin enformasyon sistemleri, klinikler için hastahanelerin kurdukları enformasyon sistemleri bu grupta toplanabilirler. Dataların seçilmesi, depolanması, hizmete sunulması gibi görevleri yüklenmişlerdir.

Saydığımız bütün bu kuruluşlar, faydalananların, gerekleri ve faydalanmaya sunulan materyal ile ilgili olarak, belli bir konuda veya görev alanında ortaya çıkmaktadırlar. Bu alanlar ve görevler aşağıdaki gibi saptanabiliyor :

— Bilim disiplinlerinin ana gruplarında. Fen bilimleri, mühendislik, tıp, sosyal bilimler ve başkaları gibi.

— Özel konularda. Atom fiziği, deniz araştırmaları, barış ve zatlıkların araştırılması, beslenme ve tarım, az gelişmiş ülkelerle ilgili araştırmalar ve başkaları.

Politik görev alanlarında. İş ve sosyal düzen, bilim, sağlık, trafik, savunma, suçlulukla savaş ve başkaları.

Çeşitli türden enformasyon kuruluşlarının, bir tek bilim veya konu, veya görev alanında meydana getirdikleri bütüne «konu enfarmasyonu sistemi» adı verilmektedir. Böyle bir sistem içinde, bütün faydalanıcıların gereklerini, yayın sağlama, yayın tarama, acele enformasyon verme, dataların tedarik edilmesi, yayınların ve dataların analizi ve sentezi diye sayabiliriz. Örneğin bir tıp enformasyonu sistemi aşağıdaki kuruluşları içine almak zorundadır :

Tıp Kütüphanesi

Tıp Dokümantasyonu Merkezi

Enformasyon Analizi Merkezi

Hastahanelerin enformasyon kuruluşları

Yeni buluşları uygulamaya sunacak merkezler

Computer'le desteklenen data bankaları.

Günümüzde veya hiç değilse yakın gelecekte, böyle bir sistemin iki şekilde gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir :

1. Aynı alanda veya konuda çalışan kuruluşları biraraya getirip enformasyon merkezleri kurmak; kütüphanesi, dokümantasyon merkezi, data bankası, enformasyon analizi merkezi, teknik uygulama merkezi ile, çok büyük boyutlu tek merkezler meydana getirmek. Bunları ulusal düzeyde enformasyon merkezleri olarak örgütlemek ve uluslararası düzeyde de kendileri gibi kuruluşlarla işbirliğine götürmek.

Bu amaca ancak, aynı alanda çalışan çeşitli kuruluşlar gruplar halinde birleştirilerek ulaşılabilecektir.

2. Aynı alanda çalışan kuruluşları gevşekçe bir bağla, bir ana merkeze bağlamak.

Bu şekil seçildiğinde Tıp Enformasyonu Merkezi örneğinde gördüğümüz anlamda bir enformasyon merkezi elde etmek şüphesiz biraz zor olacaktır. Ana merkez sadece tek tek merkezler arasında koordinasyonu sağlama görevini üstlenmiş olacak, kendisine bağlı bütün merkezlerin verebilecekleri enformasyon konusunda tam bilgi verebilecek şekilde hazırlanacak, gelen soruları en uygun merkeze aktaracak ve sonucu izleyecektir.

Düşünce plânındaki bütün bu açıklamalar, savlar ve tasarılar şimdi artık UNESCO'nun NATIS programı ile uygulama alanında yer bulmayı beklemektedirler. 1974 yılında Paris'te düzenlenen «Kütüphane, Arşiv ve Dokümantasyon alt yapılarının millî plânda organizasyonu konferansında» (Intergovernmental Conference on the Planning of National Documentation, Library and Archives Infrastructure), özellikle

anılan kuruluşların ulusal düzeyde plânlanmasında karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmuştur. Bu kuruluşlar ve bilgi dağılımında kullanılan süreçler fonksiyonel olarak birbirleriyle bağımlıdır. NATİS Programı (National Information Systems) çerçevesi içinde UNESCO, üye ülkelerin ulusal düzeyde bir enformasyon merkezi kurmalarını veya mevcut merkezlerini bu yönde geliştirmelerini, böylece kendi ülkelerinin ekonomik ve sosyal yapısına ve kültür düzeyine uygun şekilde, ulusal kalkınma plânları ve politikaları doğrultusunda bir enformasyon politikası saptamalarını öngörmektedir.²¹

UNESCO'nun resmi kütüphanecilik dergisi, UNESCO bulletin for libraries, 1975 yılının ilk sayısından başlayarak konuya özel sayfalar ayırmakta, çeşitli dillerde kütüphanecilik dergileri programla ilgili araştırma makaleleri yayınlamaya başlamış bulunmaktadır. Uzmanlara göre NATİS, gelecek kuşağın temel amaçlarından biri olacaktır.²²

Konferansın ilk sonucu, UNESCO'ya üye ülkelerin hükümetlerini Dokümantasyon Kütüphane ve Arşiv (DLA) konusunda plânlama ve programlama yapacak şekilde kararlar almaya yöneltmesi olmuştur. Hükümetler ve kamu kuruluşlarının yetkilileri enformasyon sağlamada ve halkın bu konuda eğitilmesinde sorumluluk almaya çağırılmışlardır. Enformasyon birimlerinin birbirleriyle ve ülkedeki diğer sosyal, ekonomik ve kültürel organlarla bağımlı olarak çalışmalarını sağlamak, bu örgütler arasındaki koordinasyon kopukluğunu gidermek, böylece ülkelerin kalkınma politikaları için hayati rolü oynamak hükümetlerin görevi olmalıdır ve NATİS programı bunu sağlamaya çalışacaktır.

D.P.T. Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu'nun NATİS konusu ile ilgilenmemesi düşünülemezdi. 1974 Eylülünde gerçekleşen konferanstan çok önce, komisyonun genel toplantılarında olsun alt komitelerde olsun, NATİS'in ilgilendiği sorunlar, somut önerilere bağlan-

21. Stephan Green, «1970'lerin Teması NATİS». Çev.: Gülgönül Büyükdora. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu: Teksir, 1975. s. 2

— «Intergovernmental Conference on the planning of National Documentation, Library and Archives Infrastructure (Paris, 23-27 September 1974)». Unesco bulletin for libraries XXIX (1, 1975) s. 2

— Ezikiel E. Kaungamno, «The functions and activities of Tanzania Library Service within the NATİS Concept». Unesco Bulletin XXIX (5, 1975) s. 242

— «National Information Systems (NATİS)». Unesco bulletin for libraries XXIX (2, 1975) s. 58

— «NATİS News». Unesco bulletin for libraries XXIX (3, 1975) s. 114

— «NATİS News». Unesco bulletin for libraries XXIX (4, 1975) s. 178

22. Green, aynı yazı, s. 3

miş olarak uzmanlarımızca gözden geçirilmiş bulunuyordu. D.P.T. ilgileri NATİS konusunu 16 Haziran 1975 toplantısında gündem dışı olarak toplantıya getirmekte haklıydılar. Bu konuda açıklayıcı bir yazının çevrilerek üyelere gönderilmesi de aynı toplantıda kararlaştırıldı ve gerçekleştirildi. Fakat, «Türkiye'nin millî enformasyon merkezi bugün için hangi kuruluşumuzdur» gibi, aslında sorun değeri bile taşımayan bir sorun, öyle boyutlara ulaşmıştı ki, NATİS gibi komisyonumuzun ana konusu denebilecek uluslararası bir girişimle bile gereği gibi ilgilenilemedi. Bizim, Türkiye Bibliyografyasını ve Türkiye Makaleler Bibliyografyasını çıkarmayı kanunla üstlenmiş bir Bibliyografya Enstitü'müz vardı, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'na (TBTA) bağlı ve TBTA nasıl yurt çapında bilimsel ve teknik araştırma amaçlarına yöneliyorsa, öylece yurt çapında bilimsel ve teknik enformasyon akımını sağlamaya çalışan TÜRDOK adlı bir dokümantasyon merkezimiz de vardı, bunların yanında kendi dar ihtiyaç alanlarına yönelmiş kütüphanelerimiz ve dokümantasyon merkezlerimiz de bulunuyordu, ama standartlar, normlar, eğitim, genel plânlama, koordinasyon gibi konularda yurt çapında kararlar alabilecek ve uygulayabilecek millî bir enformasyon merkezimiz yoktu. Komisyonun ilgilendiği sorun buydu. Olmayan bir kuruluşu yaratmaya, olmayan bir örgütü gerçekleştirmeye uğraşıyorduk.

Sonuç

Bizce ve herhalde daha birçoklarınca, D.P.T. Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu çalışmaları çıkmaza girmiştir. Komisyonun 9 Temmuz 1974 tarihli ikinci genel toplantısında, «bu iş alt komitelerle olmaz, bir proje işidir», diyen Türkiye Bilişim Derneği Temsilcisinin haklı olduğu şimdi açıkça ortadadır.²³ Aynı toplantıda, «Konu bir sistem analizcisine havale edilsin, bir araştırma konusu olarak ele alınsın», demiştim, 16.6.1975 tarihli son komisyon toplantısında, Orta-doğu Teknik Üniversitesinden gelen uzmanlarla, ayakları günümüzün, yani 20'nci yüzyılın son çeyreğinin toprağına en sağlam basan genç üyeler, bu «sistem analizi» konusu üzerinde ısrarla durdular.

Şimdi artık önerilebilecek olan sadece şudur:

Türkiye'nin bilimsel ve teknik enformasyon sorunu hangi örgüt ve yöntemle, hangi temellere ve destek kuruluşlara dayanarak yeterli ve

23. D.P.T. ilgilileri genel toplantılarda konuşmaları ses bandları üzerine kaydetmişlerdir.

yurt koşullarına uygun biçimde çözümlenebilir sorunu, bir proje konusu olarak bir sistem analizcisine verilmelidir.

Projeyi yürütecek olan uzman, beraber çalışacağı kişileri kendisi seçecek, ekibini kendisi kuracaktır.

Araştırma kaynaklarımızın durumunu saptayacak envanter çalışması çabuklaştırılmalı²⁴, bunun dışında gerekli datalar, proje uzmanının kendi seçeceği elemanlarca saptanmalı, bu konuda birinci elden bilgi sağlanmasına, söylenenden veya yayınlanmış olandan çok, elle tutulup gözle görülene inanılmasına dikkat edilmelidir.

Böyle bir temele oturacak bir sistem analizi, iyi bir uzmanın eliyle gerçekleştirilebilirse, yurt koşullarımız içinde hangi yola gidilmesi gerektiğini, bir denklemin çözümünde olduğu kadar sağlıklı ve kesinlikle ortaya koyabilir.

Bu sonuca ulaştığımızda, D.P.T. Bilimsel ve Teknik Enformasyon Özel İhtisas Komisyonu fikrini ortaya atanları ve çalışmalarını sabırla yürüten D.P.T. ilgililerini, sorunumuzu doğru bir yolağzına kadar getirebilmiş oldukları için candan kutlamak bir borç olacaktır.

24. Green, aynı yazı, s. 5'de NATİS plânlamasında ilk gerekli olanın fiziksel, parasal, teknik, insan gücü ve kuruluşlar yönünden bir kaynak tesbiti yapmak bulunduğu bildirilmekte, ancak NATİS pogramlarının yeterli şekilde hazırlanıp yürürlüğe konmasında, gerekli bilgi elde yok diye savsaklamaya gitmenin hata olacağına da işaret edilmektedir.